

AGNIESZKA DROŹDZEWSKA

Uniwersytet Wrocławski, Instytut Muzykologii

KONTAKTY ARTYSTYCZNE CARLA DITTERSA VON DITTERSDORFA ZE ŚLĄSKIMI KLASZTORAMI PIJARÓW W BÍLEJ VODZIE I BOŻOGROBCÓW W NYSIE

Śladów kontaktów artystycznych wiedeńskiego mistrza klasycyzmu Carla Dittersa von Dittersdorfa (1739–1799) ze śląskimi klasztorami pijarów w Bílej Vodzie (Weißwasser) i bożogrobców w Nysie (Neisse) próżno szukać w barwnym, autobiograficznym *Lebensbeschreibung* — swoistym opisie żywota kompozytora, który stanowi obszerne źródło wiedzy o życiu i działalności tego artysty¹. Próbę odtworzenia owych powiązań podjąć można w zasadzie wyłącznie na podstawie pojedynczych wzmianek, jakie odnajdujemy w korespondencji i dokumentach osobistych dotyczących Dittersdorfa oraz w archiwaliach klasztoru w Bílej Vodzie, ułożonych w archiwach w Opawie (dokumenty) oraz Jeseniku (muzykalia). Odnośnie do działalności klasztoru bożogrobców w Nysie, z wyjątkiem bogatej kolekcji muzykaliów, świadczącej o rozwiniętej kulturze muzycznej w tym ośrodku, nie ujawniono do tej pory istnienia zespołów archiwalnych dokumentujących funkcjonowanie klasztoru. Nieocenione w badaniu podjętego tematu są także wcześniejsze badania historyczne i muzykologiczne, prowadzone przez badaczy z Polski, Czech i Niemiec, a w szczególności bogata spuścizna Rudolfa Zuberera, badacza przeszłości okręgu Jesenika, w tym dziejów kultury muzycznej, który przeprowadził także rozległą kwerendę w zakresie muzyki w klasztorze w Bílej Vodzie². W zakresie tematyki muzycznej bożogrobców z Nysy specjalizowali się Rudolf Walter oraz ostatnio szczególnie Remigiusz Pośpiech³. Jakkolwiek bezpośrednio źródła historyczne i istniejące opracowania nie stanowią wystarczającej podstawy badawczej, w znacznej mierze pomocne okazać się mogą badania repertuarowe, zwłaszcza że z obu najbliższych Dittersdorfowi klasztorów śląskich kolekcje muzykaliów przetrwały do naszych czasów w dobrym stanie.

¹ Karl von Dittersdorfs *Lebensbeschreibung. Seinem Sohne in die Feder diktirt*, Leipzig 1801.

² R. ZUBER, *Hudba v piaristické koleji v Bílé Vodě*, „Slezský sborník” 60 (1962), nr 3, s. 351–367.

³ R. WALTER, *Das Musikalien-Inventar der Kreuzherrenkirche in Neisse von ca. 1825*, ASKG (1997), s. 197–218; R. POŚPIECH, *Muzykalia kościoła Świętych Piotra i Pawła w Nysie przed i po sekularyzacji*, w: F. WOLNIK (red.), *Sekularyzacja dóbr kościelnych na Górnym Śląsku w 1810 roku* (Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku 66), Opole 2011, s. 59–84.

Wiedeński kompozytor, skrzypek i dyrygent Carl Ditters von Dittersdorf związany był ze Śląskiem przez niemal 30 ostatnich lat swojego życia. Przybycie artysty na południowe tereny Śląska odbyło się po opuszczeniu posady u wcześniejszego pracodawcy — bpa Adama von Patachicha rezydującego w miejscowości Grosswardein (Nagyvarad, obecnie Oradea w Rumunii)⁴. Droga ta wiodła przez Triest, gdzie pod koniec kolejnej podróży artystycznej Dittersdorf poznał hrabiego Leopolda von Lamberga, na którego zaproszenie przybył w 1769 r. do Opawy (Troppau)⁵. Wkrótce przeniósł się na służbę u biskupa wrocławskiego, księcia Philippa Gottharda von Schaffgotscha w Javorniku, ćwierćwiecze swojego życia spędzając na zamku na Janowej Górze (Johannisberg) — letniej rezydencji, która trzy lata wcześniej stała się jego wyłączną siedzibą na skutek rozwiązań wojen śląskich, a następnie w Javorniku⁶. Przez niemal 30 lat działalności artysty na służbie u biskupa wrocławskiego Javornik w oczach wielu badaczy stał się istotnym („zapalnym”) ośrodkiem życia muzycznego na Śląsku. Właśnie w tym miejscu Dittersdorf skomponował ponad 40 oper komicznych i singspielu, które z powodzeniem wystawiane były m.in. w Wiedniu, Brnie czy Weimarze, uwielbiane przez samego Johanna Wolfganga von Goethego⁷. Dzieła te częściowo przetrwały do naszych czasów, głównie za sprawą działalności samego kompozytora, chętnie udostępniającego i propagującego swoją twórczość w innych ośrodkach, jak np. dzięki współpracy z teatrem na zamku księcia Mikołaja I Eszterházy’ego i współpracy z kierującym tą sceną Josefem Haydnem⁸, czy w związku z pobytami artystycznymi m.in. w Wiedniu, Berlinie i Wrocławiu⁹. Okres śląski w życiu kompozytora obfitował także w kompozycje oratoryjne, symfonie czy kameralne dzieła instrumentalne.

Zamek biskupi w Javorniku od chwili przybycia Dittersdorfa stał się także ośrodkiem gromadzącym wielu uznanych muzyków — śpiewaków i instrumentalistów, głównie pochodzenia czeskiego (m.in. bracia Jan Jacob i Antonín Dušek, pocho-

⁴ G. ADRIÁNYI, *Bischof Patachich und Carl Ditters in Grosswardein*, w: H. UNVERRICHT (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Leben – Umwelt – Werk. Internationale Fachkonferenz in der Katholischen Universität Eichstätt vom 21.–23. September 1989*, Tutzing 1997, s. 61–73.

⁵ W. BEIN, *Jauernig und Freiwalldau. Dittersdorf im österreichischen Schlesien*, w: H. UNVERRICHT, P. KOUKAL, W. BEIN (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf 1739–1799. Sein Wirken in Österreichisch-Schlesien und seine letzten Jahre in Böhmen*, Würzburg 1993, s. 15.

⁶ W. BEIN, *Dittersdorfs schlesischer Mäzen: Philipp Gotthard von Schaffgotsch (1716–1795), Fürstbischof von Breslau*, w: H. UNVERRICHT (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Leben – Umwelt – Werk. Internationale Fachkonferenz in der Katholischen Universität Eichstätt vom 21.–23. September 1989*, Tutzing 1997, s. 75–89.

⁷ K. HOLL, *Ditters von Dittersdorfs Opern für das wiederhergestellte Johanniserger Theater*, Heidelberg 1913.

⁸ R. ZAHN VON, *Haydn und das Werk Dittersdorfs in Eszterháza*, w: P. TARLINSKI, H. UNVERRICHT (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Z życia i twórczości muzycznej. Materiały międzynarodowego interdyscyplinarnego sympozjum Nysa, 24–26 września 1999 (Sympozja 40)*, Opole 2000, s. 161–174.

⁹ M. ZDUNIAK, *Carl Ditters von Dittersdorf Beziehungen zu Breslau*, w: P. TARLINSKI, H. UNVERRICHT (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Z życia i twórczości muzycznej*, s. 31–56.

dzący z Pragi bracia Anton, Wenzel i Vit Batkovie, skrzypek František Götz i inni). Wielu z nich znalazło się w kapeli zamkowej za sprawą wcześniejszej znajomości z Dittersdorffem¹⁰. Łącznie kapela liczyła 17 muzyków, w tym 11 otrzymywało pensję. Grono śpiewaków stanowił zespół pozyskany w większości z poprzedniej posady Dittersdorffów w Grosswardein — obok siostry kompozytora zaliczali się do tej grupy: tenor Andreas Renner¹¹ czy sopranistka Nicolina Trink, późniejsza małżonka kompozytora, oraz baryton Veit Ungericht¹².

Pobył Dittersdorff na zamku w Javorniku zaowocował nie tylko stworzeniem nowego centrum teatralnego i koncertowego w regionie, lecz umożliwił kompozytorowi nawiązanie istotnych więzi artystycznych z tworzącymi na miejscu artystami. Na początek trzeba w tym miejscu wspomnieć o libreciście Dittersdorffów, jakiego znalazł w osobie włoskiego kapłana Salvatore Ignazio Pintusa (Pinto), rezydującego u boku bpa Schaffgotscha i pełniącego funkcję jego spowiednika¹³. Był on mediatorem ze strony biskupa, przysłanym do Dittersdorffów z misją pozyskania go na zamek z myślą o stworzeniu kapeli — spotkanie to relacjonuje kompozytor w swej autobiografii¹⁴. O. Pinto działał wcześniej we Włoszech w zgromadzeniu jezuitów, należał m.in. do akademii literatury w Sienie. Po raz pierwszy artyści współpracowali w zakresie przygotowania i wystawienia opery inauguracyjnej działalność teatru zamkowego, powstałego pod okiem Dittersdorffów poprzez adaptację jednego z pomieszczeń pod wieżą zamkową¹⁵. Wystawiona własnymi siłami opera *Il Viaggiatore americano in Joannesburgo* zainicjowała okres tworzenia przez duet Pinto – Dittersdorff kolejnych oper włoskich, komponowanych zwykle dla czterech solistów i niewielką orkiestrę. Przedstawienia organizowano rokrocznie 1 maja lub w dniu urodzin biskupa (3 czerwca)¹⁶. Libretto wspomnianej opery, jak i kilku kolejnych, napisanych do tekstów innych autorów, drukowano przypuszczalnie na zamówie-

¹⁰ R. PEČMAN, *Tschechische Musikforscher über Carl Ditters von Dittersdorf*, w: H. UNVERRICHT (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Leben – Umwelt – Werk*, Tutzing 1997, s. 16; R. ZUBER, *Karel Ditters z Dittersdorfu. Karl Ditters von Dittersdorf*, Javornik 1999, s. 13.

¹¹ L. KAČIĆ, *Andreas Renner — Sänger und Komponist, Schwiegervater von Carl Ditters von Dittersdorf*, w: H. UNVERRICHT, P. KOUKAL, W. BEIN (red.), *Musikkultur in Schlesien zur Zeit von Telemann und Dittersdorf* (Edition IME, Reihe I: Schriften im Auftrag des Instituts für deutsche Musikkultur im östlichen Europa e. V. Bonn 5), Sinzig 2001, s. 181–189.

¹² W. BEIN, *Dittersdorffs schlesischer Mäzen*, s. 82.

¹³ V. MAÑAS, *Salvatore Ignazio Pintus. Nástin osudů a díla duchovního a literáta jako doklad intenzivních kulturních kontaktů rakouského Slezska a Brna na přelomu 70. a 80. let 18. století*, w: V. MAÑAS, P. ŽUREK (red.), *Cantantibus organis. Hudební kultura raného novověku ve středoevropských souvislostech. Ad honorem Jiří Sehnal*, Brno 2016, s. 135–148.

¹⁴ *Karl von Dittersdorffs Lebensbeschreibung*, s. 136.

¹⁵ M. DUBINSKI, *Das Theater des Fürstbischofs Philipp Gotthard von Schaffgotsch auf Schloß Johannesberg. Ein Beitrag über Karl Ditters von Dittersdorf*, „Der Oberschlesier” 12 (1930), s. 702–710.

¹⁶ Strony tytułowe druków z librettami oper wystawianych w Javorniku, drukowanych w większości w Nysie: *Katalogteil. Opernaufführungen*, w: H. UNVERRICHT, P. KOUKAL, W. BEIN (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf 1739–1799*, s. 79–83.

nie zamku biskupiego w Nysie. Podobna sytuacja miała miejsce z oratoriami autorstwa tego samego duetu — pisany dla Opawy i wystawionym tamże 1 kwietnia 1768 r. *Il Davide Nella Valle di Terebintho* oraz jednej z najśłynniejszych kompozycji Dittersdorfa w całym jego dorobku — oratorium *Esther (La liberatrice del popolo giudaico nella Persia)*, skomponowane na zamówienie wiedeńskiego *Tonkünstler Societät*, które kompozytor pisał i przygotowywał do prawykonania przebywając w Javorniku. Utwór ten w stolicy Austrii odniósł ogromny sukces, a prawykonanie 19 grudnia 1773 r. uświetnił swą obecnością sam cesarz Józef II. Artyści pracowali wspólnie także przy powstaniu ostatniego wielkiego oratorium Dittersdorfa — *Hioba*, wykonywanego w 1786 r. m.in. w Wiedniu, Berlinie i Wrocławiu¹⁷

Muzyczne kontakty Javornika i Bílej Vody krzyżowały się z wpływami świeckimi, wynikającymi z rozwiniętej działalności muzycznej dwóch pobliskich majątków — hrabiego Alberta Josefa Hoditza, rezydującego w Slezskych Rudolticach (Rosswald) — określanym niejednokrotnie mianem „śląskiej Arkadii”¹⁸, oraz dworem hrabiego Chorńskiego w Velkich Hošticach (Gross Hoschütz)¹⁹ Głównymi muzycznymi postaciami II poł. XVIII w., obok Dittersdorfa, byli muzyczni reprezentanci tych ośrodków: czołowy kompozytor pijarów w Bílej Vodzie Antonin Brossmann oraz kapelmistrzowie wspomnianych majątków — Josef Puschmann i Carl Hanke. Z rezydencjami tymi współpracowali zarówno Dittersdorf, jak i Pintus. Sam wiedeński kompozytor wspomina dwutygodniowe przygotowania oprawy muzycznej wizyty króla pruskiego Fryderyka II wraz z następcą tronu. Wiadomo także o wystawieniu u hrabiego Hoditza opery buffa w stylu włoskim zatytułowanej *Pancratio ed Isabella* do libretta o. Pintusa. On sam aktywnie działał również we współpracy ze wspomnianym kapelmistrzem Chorinsky’ego, Puschmannem — spod ich pióra wyszła m.in. kantata weselna, której tekst wydano drukiem w Opawie w 1775 r.²⁰

Wzmianki w źródłach wskazują także na powiązania o. Pintusa z klasztorem w Bílej Vodzie, którego działalność w zakresie teatru i muzyki dopełniła działalność artystyczną zamku biskupiego. Położony w najbliższym sąsiedztwie Javornika klasztor pijarów w Bílej Vodzie, założony w 1724 r. dzięki fundacji Jakob Ernsta von Lichtensteina, późniejszego biskupa ołomunieckiego, stanowił w XVIII w. ważny ośrodek muzyczny, w którym uczniowie przyklasztornego gimnazjum pod kierownictwem pedagogów i dyrygentów występowali podczas rozmaitych wydarzeń, którym towarzyszyła muzyka — przedstawień teatralnych i koncertów, uroczystości

¹⁷ H. SEIFERT, *Dittersdorfs Oratorien*, w: H. UNVERRICHT (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Leben – Umwelt – Werk*, s. 91–120.

¹⁸ M. MYŠKA, *Hrabě Hodic a jeho svět*, Ostrava 2011.

¹⁹ J. SVÁTEK, *Hudba a divadlo na zamcích Slezské Rudoltice a Velké Hoštice*, w: *Studie Muzea Kroměřížska 1991, Kroměříž 1991*.

²⁰ *Cantata A II Voci. Per le felici Nozze da celebrarsi in Hoschitz...*, Troppau 1777.

organizowanych wespół z miejscową szlachtą czy podczas liturgii. Osobnym elementem edukacyjnym były zaczerpnięte z tradycji jezuickiej przedstawienia teatralne. Na ich potrzeby fundator zakonu — hrabia Lichtenstein ufundował w jednej z sal odpowiednio wyposażoną scenę, której inauguracja nastąpiła w 1734 r. Przy udziale śpiewaków, chóru i kapeli klasztornej (zasilanej także muzykami z niedalekich miast m.in. Paczkowa czy Ząbkowic Śląskich) wystawiano spektakle z muzyką. Scena w Bilej Vodzie cieszyła się dużym uznaniem w całym regionie — na najwystawniejsze spektakle pozyskiwano aktorów i śpiewaków m.in. z Javornika, Ziębic, Ząbkowic Śląskich, Srebrnej Góry i innych²¹

Bliskość Javornika i Bilej Vody oraz prężna działalność muzyczna klasztoru skutkowały wymianą artystyczną i przedstawieniami z udziałem kapeli pod kierunkiem Dittersdorfa. W annałach klasztornych zachowała się wzmianka o wystawieniu w 1774 r. nieznannej bliżej opery, skomponowanej przez ówczesnego *regensa chori*, o. Wilhelma Wolffa a S. Leopoldo, której wykonaniem przy udziale uczniów gimnazjum jako śpiewaków kierował sam Dittersdorf. Artysta wcześniej był wraz z orkiestrą lub samodzielnie w klasztorze, choćby przy okazji wykonań muzycznych w latach 1772 i 1773. W 1777 r. podczas wystawienia sztuki *Die Weihung Schlesiens* autorstwa niejakiego o. Emanuela wykonawcy z Javornika pojawili się ponownie. Rudolf Zuber wzmiankuje również udział orkiestry biskupiej w innych uroczystościach klasztornych.

Z pewnością najciaśniejsza współpraca muzyczna wiązała jawornickiego kapelmistrza ze wspomnianym o. Antoninem Brossmannem (Padre Damasus a S. Hieronymo), który jako znakomity muzyk i kompozytor zyskał uznanie nie tylko w swoim ośrodku, zapraszany był także do okolicznych miejscowości, w tym na zamek biskupi. Wzbogacał działalność teatralną o dzieła wokalnie-instrumentalne, prowadząc do klasztoru m.in. kompozycje Carla Heinricha Grauna (*Te Deum*) czy Johanna Adolpha Hassego (*Alcides al Bivio*). Serdeczne stosunki, jakie łączyły Dittersdorfa z Brossmannem, poświadczają źródła, w których kompozytor wspomina o. Damazego jako swego „ojca w muzyce kościelnej”, wystawiając dowód przyjaźni także w oficjalnym nekrologu poświęconym Brossmannowi. Częstotliwość spotkań obu artystów z pewnością nasiliła się z chwilą rozpoczęcia nauki u pijarów przez syna kompozytora — Filipa. Współpracę artystyczną obu potwierdza w swych wspomnieniach także Gottfried Rieger — jeden z tamtejszych uczniów Dittersdorfa²². Współpraca z Brossmannem zaowocowała bowiem także wykształceniem grona uznanych muzyków i kompozytorów. Wśród nich najstynniejszym był bez wątpienia Wenzel Müller (1759–1835) — twórca kojarzony przede wszystkim z singspielem wiedeńskim, w swej twórczości wzorujący się na stylu Dittersdor-

²¹ R. ZUBER, *Hudba*, s. 354–355.

²² *Tamże*, s. 359–364.

fa, którego dzieła w niedługim czasie wyparły na większości scen twórczość swojego mistrza. Wzmiankowany wcześniej Gottfried Rieger sam wspominał okoliczności podjęcia nauki u Dittersdorfa i Brossmanna, którą rozpoczął w 1784 r., będąc już zatrudnionym w kapeli hrabiego Sedlnickiego w majątku Linhartovy. Doceniając rangę swego mistrza, Rieger kontynuował tradycję wykonania singspieli Dittersdorfa jako kapelmistrz teatru w Brnie, choć od 1794 r. przez kolejne lata zainteresowanie tą twórczością wyraźnie słabło²³. Przyczyniła się do tego zawrotna popularność głównego przedstawiciela wiedeńskiego singspielu nowej generacji — Wenzela Müllera, który rozwinął styl singspielu właśnie w oparciu o dzieła swego nauczyciela z Bílej Vody. Do grona uczniów Dittersdorfa ze środowiska gimnazjalnego w Bílej Vodzie zalicza się także kompozytor i wydawca muzyczny František Martin Péchaček (Pechatschek)²⁴.

Interesującą kulturę muzyczną pijarów z Bílej Vody i rozległe kontakty artystyczne tego klasztoru reprezentują jednak nie tylko przekazy zawarte w annałach i innych archiwaliach, lecz przede wszystkim zachowana cenna kolekcja muzykaliów poklasztornych, obecnie przechowywana w archiwum państwowym w Jeseniku. Wstępne prace inwentaryzacyjne, poprzedzone kwerendami wspomnianego już Rudolfa Zuberera, przeprowadziła Zuzana Ronck, dokonując pierwszych szacunków w zakresie tego zbioru²⁵. Z prac wyżej wymienionych autorów wynika, iż na przeszczerzeniu historii kolekcji pojawia się kilka inwentarzy — najstarszy pochodzi z lat 1740–1742, natomiast ostatni, sporządzony w 1848 r. przez rektora szkoły Josepha Cupertinusa Weissa, jest ułożony z podziałem na gatunki muzyczne i zawiera incypity głosu skrzypcowego. Zanotowano w nim 187 dzieł przypisanych 58 kompozytorom, nie uwzględniając anonimów²⁶. Aktualne dane o zachowanych muzykaliach z kolekcji z Bílej Vody to 241 dzieł, z uwzględnieniem muzykaliów dołączonych do kolekcji po 1848 r., w większości rękopisów, w tym ponad 20 kompozycji anonimowych. Lista kompozytorów obejmuje 92 nazwiska. Znajdują się tam kompozycje twórców klasztornych bądź związanych z regionem, m.in. Brossmanna, ojca Simona a S. Bartholomeo, Carla Hanckego oraz twórców czeskich, niemieckich i włoskich, reprezentowanych w podobnych kolekcjach klasztornych z tego czasu²⁷. Wykaz z 1848 r. notuje także kilka kompozycji Dittersdorfa — trzy offertoria, lita-

²³ K. VETTERL, *Bohumír Rieger a jeho doba*, „Časopis Matice moravské” 53 (1929), s. 45–86, 435–500.

²⁴ G.J. DLABACŽ, *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien* [...], t. II, Prag 1815, szp. 437–438.

²⁵ Z. RONCK, *Das Musikarchiv des Piaristenklosters Bílá Voda*, w: L. KAČIC (red.), *Piaristen und Schulwesen, Wissenschaft, Kunst in Mitteleuropa im 17.–19. Jahrhundert. Konferenzbericht (Svätý Jur, 30.9.–2.10.2010)*, Bratislava 2012, s. 185–202.

²⁶ Oryginał inwentarza obecnie uchodzi za zaginiony. W kolekcji Rudolfa Zuberera zachowała się natomiast fotokopia sporządzona w latach 60-tych XX w. (SOA Jeseník, K 29, i. č. 178.).

²⁷ Z. RONCK, *Das Musikarchiv des Piaristenklosters Bílá Voda*, s. 190–192.

nią i *Regina coeli*. Niewielka liczba dzieł tego autora nasuwa od razu szereg pytań o ewentualną obecność rękopisów tej proveniencji w innych kolekcjach klasztor-nych, co, mam nadzieję, wzbudzi zainteresowanie tą ciekawą kolekcją i już wkrótce rzuci nowe światło na związki Dittersdorfa z klasztorem pijarów w Bielej Vodzie i innymi pobliskimi ośrodkami.

Podobnie jak w przypadku klasztoru pijarów, również odnośnie do kontaktów z Nysą, a w szczególności z klasztorem bożogrobców, sam kompozytor w swej autobiografii milczy. Przypuszcza się, że bywał w mieście z racji powiązań z dworem biskupa wrocławskiego oraz sprawowanymi przez siebie na zlecenie Schaffgotscha funkcjami urzędowymi — radcy w Jeseniku (Freiwaldau) oraz nadleśniczego w księstwie nyskim²⁸. Wciąż w kwestii przypuszczeń pozostaje ewentualna osobista obecność artysty w klasztorze²⁹. Gdy chodzi o miejsce twórczości Dittersdorfa w kolekcji bożogrobców nyskich, jest ona obficie reprezentowana w rozmaitych gatunkach — zachowane inwentarze wykazują: 3 msze, *Requiem*, litanie, kilka ofertoriów i hymnów, 35 arii i duetów oraz 2 symfonie.

Bezpośrednią wymianę artystyczną między środowiskiem Javornika i Bielej Vody a klasztorem bożogrobców w Nysie sugerują natomiast niektóre rękopisy kompozycji Dittersdorfa ze zbiorów nyskich. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że komponował on na zamówienie tego klasztoru, bądź przekazywał utwory za pośrednictwem innych osób. Rękopis arii sopranowej *Wenn man bey den Gefahren* z opery *Der Durchmarsch*, z drugim tekstem: *Ave Jesu summe bonus*, uznawany jest za autograf kompozytora³⁰. Odpisy innych kompozycji, głównie arii i symfonii tego autora, pozyskiwał lub sam sporządzał miejscowy *regens chori* — Ignaz (Ignatius) Pohl, któremu jeden z rękopisów dedykowano — możliwe, że dokonał tego sam kompozytor³¹. O ich wzajemnych ewentualnych kontaktach pisał następująco Josef Thamm:

Zakonnik klasztoru bożogrobców Ignatius Pohl, przypuszczalnie *regens chori* kościoła i zakonu, pracował niestrudzenie kopiując dzieła jawornickiego kapelmistrza. Zachowało się około 15 samych tylko arii z kompletnymi materiałami orkiestrowymi, w tym jedna z napisanego w 1771 r. *David im Terebinthental*. Wiele z tych odpisów powstało w Paczkowie czy Jeseniku³².

Pohl, zwykle oszczędny w podawaniu informacji o miejscu i dacie sporządzenia rękopisu, w wyjątkowych przypadkach oznaczał na karcie tytułowej prawdo-

²⁸ P. KOUKAL, *Dittersdorf als Amtshauptmann und Forstmeister in Freiwaldau*, w: P. TARLINSKI, H. UNVERRICHT (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Z życia i twórczości muzycznej*, s. 21–29.

²⁹ H. UNVERRICHT, *Der Komponist Carl Ditters von Dittersdorf und Neisse*, w: P. TARLINSKI (red.), *De Musica in Silesia. Zbiór artykułów (Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku 45)*, Opole 2007, s. 399–409.

³⁰ PL-OPsm RISM ID 303000033.

³¹ PL-OPsm RISM ID 303000034.

³² J. THAMM, *Musikalische Chronik der Stadt Neisse*, Dülmen 1974, s. 82.

podobne miejsce powstania odpisu. Tak dzieje się w przypadku skopiowanej przez Pohla *Arii ex Dis Domine clamavi ad te* Dittersdorfa — zawiera na karcie tytułowej inskrypcję *Albo=aqua*, sugerującą, że odpis sporządzono w klasztorze w Bielej Vodzie³³. Zaprezentowane zachowane przypadki świadczą też mogą o wymianie repertuarowej, wynikającej ze wzajemnej współpracy artystycznej między klasztorami w Nysie i Bielej Vodzie.

W zakresie twórczości instrumentalnej Dittersdorfa ciekawą postacią, odnotowaną w źródłach muzycznych, której przypisuje się kontakty artystyczne z Dittersdorffem, był Jacob Martini — pochodzący z Chełmska Śląskiego przeor klasztoru w Nysie, który był także uzdolnionym skrzypkiem i kopiował muzykę jawornickiego kapelmistrza, zwłaszcza skrzypcową³⁴. Badacze twórczości Dittersdorfa sugerują również jawornickie pochodzenie niektórych z symfonii zachowanych w zbiorach nyskich. Pośrednio na kontakty środowiska nyskich bożogrobców z tym artystą wskazuje także dobra znajomość repertuaru dittersdorffowskiego wykonywanego w środowisku jawornickim — w Nysie zachował się choćby odpis arii z oratorium *Ester*³⁵ czy *Aria in F Laetamini in Domino*³⁶, będąca kontrafakturą arii *Son giovanetta tenera* z opery *Lo sposo burlato*, wystawionej w Javorniku w 1773 r.

Niniejszy zarys środowiska artystycznego, w jakim funkcjonował Carl Ditters von Dittersdorf w czasach swojej działalności na zamku biskupim w Javorniku, ukazuje interesujące powiązania kulturalne pomiędzy ośrodkami klasztornymi a rezydencjami, zarówno kościelnymi, jak i świeckimi, wskazując niejednokrotnie na rozwiniętą współpracę w zakresie widowisk z muzyką oraz koncertów, a także wpływ ośrodków klasztornych i związanych z nimi artystów, również w zakresie działalności edukacyjnej. Wyrazić trzeba nadzieję na zintensyfikowanie badań źródłowych i repertuarowych obydwu interesujących kolekcji klasztornych z Bielej Vody oraz Nysy, które przyczynią się do głębszego poznania procesów artystycznych zachodzących w tej części Śląska, jak również poszerzenia wiedzy o działalności muzycznej wyżej wzmiankowanych zgrupowań.

STRESZCZENIE

Artykuł omawia zagadnienia dotyczące współpracy artystycznej wiedeńskiego kompozytora Carla Dittersa von Dittersdorfa, związanego przez ponad ćwierć wieku ze Śląskiem

³³ PL-OPsm RISM ID 303000035.

³⁴ R. WALTER, *Carl von Dittersdorf und das Kreuzherrenkloster in Neisse*, w: P. TARLINSKI, H. UNVERRICHT (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Z życia i twórczości muzycznej*, s. 175–188.

³⁵ PL-OPsm RISM ID 303000036.

³⁶ PL-OPsm RISM ID 303000039.

za sprawą służby u biskupa wrocławskiego, księcia Philippa Gottharda von Schaffgotscha w Javorniku. Pod kierunkiem artysty funkcjonowały tam: teatr zamkowy, kapela muzyczna i zespół śpiewaków. Na potrzeby tej sceny powstawały opery, jak również oratoria, pisane głównie we współpracy z miejscowym spowiednikiem, o. Salvatore Ignatio Pintusem. Owocem współpracy były m.in. słynne oratoria *Ester* i *Hiob*, prawykonane w Wiedniu. Wpływ na obraz kultury muzycznej czeskiej części Śląska miała także działalność ośrodków świeckich — dworów hrabiego Alberta Josefa Hoditzza rezydującego w Slezskych Rudolticach (Rosswald) oraz hrabiego Chorinskiego w Velkich Hořticach (Gross Hoschuetz).

Ważne miejsce w rozwoju muzykowania na tym terenie miała działalność położonego w najbliższym sąsiedztwie Javornika klasztor pijarów w Bílej Vodzie, gdzie muzyka towarzyszyła różnym uroczystościom, zarówno podczas liturgii, jak i wydarzeń organizowanych wspólnie z miejscową szlachtą. Szczególnie istotnym elementem była działalność teatralna, możliwa dzięki istnieniu odpowiednio wyposażonej sceny, cieszącej się uznaniem w całym regionie. Klasztor prowadził także ożywioną wymianę artystyczną z kapelą biskupią pod kierunkiem Dittersdorfa, który blisko współpracował z klasztorным *regens chori* i kompozytorem Antoninem Brossmanem (Damaso a San Ignatio), którego nazywał swym „ojcem w muzyce kościelnej”, i z którym wspólnie wykształcili wielu słynnych później muzyków tej rangi, co Wenzel Müller, Gottfried Rieger czy František Martin Péchaček. Interesującą działalność muzyczną klasztoru w Bílej Vodzie dokumentuje cenna kolekcja muzykaliów, przechowywana obecnie w archiwum państwowym w Jeseniku. W kwestii przypuszczeń pozostaje natomiast obecność artysty w klasztorze bożogrobców w Nysie, natomiast twórczość Dittersdorfa jest obficie reprezentowana w istniejącej kolekcji poklasztornej w rozmaitych gatunkach — zachowane inwentarze wykazują: 3 msze, *Requiem*, litanie, kilka offertoriów i hymnów, 35 arii i duetów oraz 2 symfonie. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że komponował on na zamówienie tego klasztoru, bądź przekazywał utwory za pośrednictwem innych osób — wskazuje się zwłaszcza na związki z miejscowym *regens chori* Ignazem Pohlem oraz przeorem Jacobem Martinim. Bez wątplenia współpraca artystyczna z omawianymi klasztorami przyczyniła się do powstania wielu dzieł religijnych Carla Dittersa von Dittersdorfa i spowodowała rozprzestrzenienie tego repertuaru na inne tereny Śląska.

Słowa kluczowe: kultura muzyczna Śląska, Dittersdorf, Nysa, Bila Voda, muzykalia, teatr zamkowy, teatr szkolny, opera, oratorium

Artistic contacts between Carl Ditters von Dittersdorf and Silesian monasteries of the Piarists in Bílá Voda and of the Order of the Holy Sepulchre in Nysa

Summary

The paper discusses an artistic cooperation between Viennese composer of classical era Carl Ditters von Dittersdorf, connected with Silesia for at least a quarter of age due to his duty at the court of Philipp Gotthard von Schaffgotsch, the bishop of Wrocław in his estate in Javornik and two Silesian monastic centres in Nysa and Bílá Voda. At the bishop's court there was a person of great significance, Salvatore Ignatio Pinto, Jesuit and local confessor, the author of many librettos to Dittersdorf's early operas and oratorios (eg. *Esther* and *Hiob*).

The local aristocracy (Hoditz and Chorinsky) also kept their own musicians who collaborated with church and monastic areas of that region.

The Piarists in Bílá Voda were focused on theatrical and musical activity, mainly in their monastic school. It is known that Dittersdorf had close contacts with the local *regens chori* — father Antonin Brossman (p. Damaso a San Ignatio), who not only influenced Dittersdorf's church music style, but also raised lot of famous composers as Wenzel Müller. There is no source proving Dittersdorf's contacts with the closter of the Order of the Holy Sepulchre in Nysa. However, the preserved musical collection shows a huge range of the repertoire of Javornik's court director. Moreover, probably thanks to the Dittersdorf acquaintance with Nysa's *regens chori* Ignaz Pohl and prior Jacob Martini, lot of his pieces were copied, among which contrafacta of operatic and oratorio arias must be highlighted.

Key words: musical culture of Silesia, Dittersdorf, Neisse, Bílá Voda, musical sources, court theatre, school theatre, opera, oratorio

Bibliografia

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

Státní okresní archiv Jeseník

Spušcizna Rudolfa Zuberu (1936–1995), sygn. 276

Kolekcja muzykaliów klasztoru Bila Voda — Pfarraamt Bila Voda (sygn. BV)

Uniwersytet Opolski, Wydział Teologiczny

Kolekcja muzykaliów kościoła św. Piotra i Pawła w Nysie (RISM sigl. PL-OPsm, aktualnie bez sygnatur)

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Cantata A II Voci. Per le felici Nozze da celebrarsi in Hoschitz..., Troppau 1777.

DLABACŹGOTTFRIEDJOHANN, *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien [...]*, t. I–III, Prag 1815.

Karl von Dittersdorfs Lebensbeschreibung. Seinem Sohne in die Feder diktirt, Leipzig 1801.

LITERATURA

ADRIÁNYI G., *Bischof Patachich und Carl Ditters in Grosswardein*, w: H. UNVERRICHT (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Leben – Umwelt – Werk. Internationale Fachkonferenz in der Katholischen Universität Eichstätt vom 21.–23. September 1989*, Tutzing 1997, s. 61–73.

BEIN W., *Dittersdorfs schlesischer Mäzen: Philipp Gotthard von Schaffgotsch (1716–1795), Fürstbischof von Breslau*, w: H. UNVERRICHT (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Leben – Umwelt – Werk. Internationale Fachkonferenz in der Katholischen Universität Eichstätt vom 21.–23. September 1989*, Tutzing 1997, s. 75–89.

- BEIN W., *Jauernig und Freiwaldau. Dittersdorf im österreichischen Schlesien*, w: H. UNVERRICHT, P. KOUKAL, W. BEIN (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf 1739–1799. Sein Wirken in Österreichisch-Schlesien und seine letzten Jahre in Böhmen*, Würzburg 1993, s. 15–20.
- Carl Ditters von Dittersdorf 1739–1799. Sein Wirken in Österreichisch-Schlesien und seine letzten Jahre in Böhmen*, H. UNVERRICHT, P. KOUKAL, W. BEIN (red.), Würzburg 1993.
- DUBINSKI M., *Das Theater des Fürstbischofs Philipp Gotthard von Schaffgotsch auf Schloß Johannesberg. Ein Beitrag über Karl Ditters von Dittersdorf, „Der Oberschlesier“* 12 (1930), s. 702–710.
- HOLL K., *Ditters von Dittersdorfs Opern für das wiederhergestellte Johannisberger Theater*, Heidelberg 1913.
- KAČIC L., *Andreas Renner — Sänger und Komponist, Schwiegervater von Carl Ditters von Dittersdorf*, w: H. UNVERRICHT, P. KOUKAL, W. BEIN (red.), *Musikkultur in Schlesien zur Zeit von Telemann und Dittersdorf* (Edition IME, Reihe I: Schriften im Auftrag des Instituts für deutsche Musikkultur im östlichen Europa e. V. Bonn 5), Sinzig 2001, s. 181–189.
- KOUKAL P., *Dittersdorf als Amtshauptmann und Forstmeister in Freiwaldau*, w: P. TARLINSKI, H. UNVERRICHT (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Życia i twórczości muzycznej. Materiały międzynarodowego interdyscyplinarnego sympozjum Nysa, 24–26 września 1999* (Sympozja 40), Opole 2000, s. 21–29.
- MAÑAS V., *Salvatore Ignazio Pintus. Nástin osudů a díla duchovního a literáta jako doklad intenzivních kulturních kontaktů rakouského Slezska a Brna na přelomu 70. a 80. let 18. století*, w: V. MAÑAS. P. ŽŮREK (red.), *Cantantibus organis. Hudební kultura raného novověku ve středoevropských souvislostech. Ad honorem Jiří Sehnal*, Brno, 2016. s. 135–148.
- MYŠKA M., *Hrabě Hodic a jeho svět*, Ostrava 2011.
- POŚPIECH R., *Muzykalia kościoła Świątych Piotra i Pawła w Nysie przed i po sekularyzacji*, w: F. WOLNIK (red.), *Sekularyzacja dóbr kościelnych na Górnym Śląsku w 1810 roku* (Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku 66), Opole 2011, s. 59–84.
- RONCK Z., *Das Musikarchiv des Piaristenklosters Bílá Voda*, w: L. KAČIC (red.), *Piaristen und Schulwesen, Wissenschaft, Kunst in Mitteleuropa im 17.–19. Jahrhundert. Konferenzbericht* (Svätý Jur, 30.9.–2.10.2010), Bratislava 2012, s. 185–202.
- SEIFERT H., *Dittersdorfs Oratorien*, w: H. UNVERRICHT (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Leben – Umwelt – Werk. Internationale Fachkonferenz in der Katholischen Universität Eichstätt vom 21. – 23. September 1989*, Tutzing 1997, s. 91–120.
- SVÁTEK J., *Hudba a divadlo na zamcích Slezské Rudoltice a Velké Hoštice*, w: *Studie Muzea Kroměřížska 1991*, Kroměříž 1991.
- THAMM J., *Musikalische Chronik der Stadt Neisse*, Dülmen 1974.

- UNVERRICHT H., *Der Komponist Carl Ditters von Dittersdorf und Neisse*, w: P. TARLINSKI (red.), *De Musica in Silesia. Zbiór artykułów (Z dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku 45)*, Opole 2007, s. 399–409.
- VETTERL K., *Bohumír Rieger a jeho doba*, „Časopis Matice moravské” 53 (1929), s. 45–86, 435–500.
- WALTER R., *Carl von Dittersdorf und das Kreuzherrenkloster in Neisse*, w: P. TARLINSKI, H. UNVERRICHT (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Życia i twórczości muzycznej. Materiały międzynarodowego interdyscyplinarnego sympozjum Nysa, 24–26 września 1999* (Sympozja 40), Opole 2000, s. 175–188.
- WALTER R., *Das Musikalien-Inventar der Kreuzherrenkirche in Neisse von ca. 1825*, ASKG (1997), s. 197–218.
- ZAHN R. VON, *Haydn und das Werk Dittersdorfs in Eszterháza*, w: P. TARLINSKI, H. UNVERRICHT (red.), *Carl Ditters von Dittersdorf. Życia i twórczości muzycznej. Materiały międzynarodowego interdyscyplinarnego sympozjum Nysa, 24–26 września 1999* (Sympozja 40), Opole 2000, s. 161–174.
- ZUBER R., *Hudba v píaristické koleji v Bílé Vodě*, „Slezský sborník” 60 (1962), nr 3, s. 351–367.
- ZUBER R., *Karel Ditters z Dittersdorfu. Karl Ditters von Dittersdorf*, Javorník 1999.

AGNIESZKA DROŹDZEWSKA, dr, adiunkt w Instytucie Muzykologii Uniwersytetu Wrocławskiego, specjalizuje się w badaniach przeszłości muzycznej Wrocławia i Śląska, autorka książki pt. *Życie muzyczne na Uniwersytecie Wrocławskim w XIX i I poł. XX w.*, obecnie zajmuje się szerokim zagadnieniem zjawiska opery w teatrach regionu na przełomie XVIII i XIX wieku. E-mail: drozdzevska@wp.pl.